
VERSENYKÉPESSÉG

A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE-BEFEKTETÉSEK JELENLEGI TENDENCIÁI ÉS TERÜLETI ELMOZ- DULÁSÁNAK ESÉLYEI MAGYARORSZÁGON

(The Current Tendencies and the Possibilities of Regional
Moving of Foreign Direct Investments in Hungary)

BARTA GYÖRGYI – BERNEK ÁGNES – NAGY GÁBOR

Kulcsszavak:

Külföldi működőtőke-befektetés a KMT területi megoszlása feldolgozóipari KMT EU csatlakozás hatása helyi KMT-vonzóképeség beruházásösztönző politika

A külföldi működőtőke-beruházás (KMT) a magyar gazdaság egyik legfontosabb hajtóereje, jelentős visszaesése az elmúlt években súlyos probléma forrása. A KMT térbeli megoszlására – kezdettől fogva – erős koncentrálódás jellemző. Kétségtelen, hogy a KMT vonzását illetően lezárult egy szakasz a magyar gazdaságban, mivel kimerültek azok a tartalékok, amelyek révén Magyarország a környező közép- és kelet-európai országokhoz képest előnyöket tudott felmutatni. Tanulmányunk a KMT magyarországi folyamatait két aspektusból – a befektetők oldaláról, illetve a helyi fogadókészség szempontjából – vizsgálja. Arra keressük végső soron a választ, vajon van-e esély arra, hogy a KMT erős területi koncentrációja oldódjon Magyarországon, azaz, várható-e, hogy az ország kevésbé fejlett területei is vonzóak lesznek a külföldi beruházók számára.

Az elmúlt évben szembesültünk a ténnyel, a külföldi tőke nemcsak jön, hanem megy is. Sőt, ami még ennél is rosszabb, a külföldi tőkebeáramlás jelentősen megcsappant az elmúlt években. Ez óriási probléma, mivel a magyar gazdaság egyik legfontosabb hajtóerejéről van szó.

Hogy mennyire, azt a statisztikákból nehéz egyértelműen megállapítani. Már annak tisztázásával is probléma van, hogy „mennyi az annyi?”, vagyis valójában mennyi külföldi tőke áramlik be az országba. Az EBRD, az UNCTAD, az IMF, a Magyar Statisztikai Hivatal, valamint a Magyar Nemzeti Bank számításai között két és félszeres eltérés mutatkozott az évtized első egy-két évében. Sőt, a mértékadó közgazdasági körökből származó korrigált számítások 50%-kal magasabbra becsülték a beáramló külföldi tőke mennyiségét az MNB kimutatásaihoz képest, és majd négyszeresére az EBRD adataihoz viszonyítva (Antalóczy–Sass 2002). Nyilvánvalóan nem az adatok pontosságáról van szó elsősorban, hanem a számítási módszerek eltéréseiről.¹ A módszer, persze, akkor jó, ha segítségével minél pontosabban lehet megközelíteni a valóságot.

Legalább ilyen homály fedti azt is, hogy a külföldi tőke milyen szerepet tölt be a magyar gazdaságban? A KSH – úgy tűnik – alábecsüli ezt a szerepet: 2000-ben a hozzáadott érték 49%-a, az értékesítés 50%-a, és a beruházások 57%-a származott a külföldi érdekeltségű vállalkozásokból. 2001-ben új számítási módszert vezettek be a KSH-ban, amely 3–5%-kal csökkentette a KMT részarányát a magyar gazdaság teljesítményében. Pitti Zoltán (2001) már 1998-ban a nettó árbevétel 50%-át, az adózás utáni eredmény 63%-át, és az export 79%-át kötötte a külföldi érdekeltségű vállalatokhoz. A Nemzeti Fejlesztési Tervben (MEH 2003) pedig egyértelmű a külföldi részarány dominanciája és folyamatos növekedése a beruházások szerkezetében (1. táblázat).

I. TÁBLÁZAT

A beruházás forrásainak megoszlása Magyarországon (%)
(*The Distribution of the Origin of Investment in Hungary, %*)

<i>Források</i>	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>
Hazai magánberuházás	25,0	24,0	21,4	17,5	18,3	17,7	14,9
Külföldi beruházás	60,3	64,2	64,7	66,5	68,3	66,6	72,7
Állami beruházás	14,7	11,8	13,9	16,0	13,3	15,7	12,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Nemzeti Fejlesztési Terv (MEH) 2003.

De akármelyik statisztikát vesszük is alapul, kétségtelen, hogy a külföldi működő tőke a magyar gazdaság motorja. Tehát a magyar gazdaság fejlődésének meghatározó, stratégiai fontosságú kérdése, jön-e a jövőben is megfelelő mennyiségben külföldi tőke Magyarországra?

A külföldi működő tőke sajátos – a fogadó gazdaságtól elütő – szerkezetű, mindenféle szempontból: ágazati struktúráját, vállalati méreteit és szerveződését, kapcsolati rendszereit, lehetőségeit, stratégiáit, terveit, erőfeszítéseit tekintve. Ebből következően, letelepedésének, telephelyválasztásának szempontjai is eltérőek a magyar vállalatokétól. Nem véletlen, hogy a Magyarországra került KMT szerkezetében nagyobb a jelentősége az iparnak, mint a magyar gazdaságban. Vajon megőrizi-e a jövőben is az ipar ezt a fontos szerepet a KMT szerkezetében? Várható-e, hogy a külföldi befektetők „felfedezik” Magyarország más területeit is vállalkozásaik számára – akár a módosuló befektetői elvárások, akár a változó hazai gazdasági körülmények (segítő gazdaságpolitika, EU csatlakozás stb.) hatására?

Ezekre a kérdésekre keressük a választ e tanulmányban. Csak a közel jövőbe „merünk” kitekinteni, főként a jelenlegi tendenciák meghosszabbításával. Meglátásaink, véleményünk egy nagyobb lélegzetű kutatás leszűrt eredményei, amely kiterjedt a külföldi működőtőke-források, befektetések tendenciáinak követésére, valamint a magyar fogadókészség vizsgálatára.²

*Növekedni fog-e újra a külföldi működőtőke-import?**Visszaesett a működőtőke-kihelyezés*

A nemzetközi tőke kivitel az 1970-es évektől vált a világ gazdaság hajtóerejévé. Míg a nagyvilágban termelt GDP 1983 és 1997 között alig több mint 40%-kal nőtt, a világ exportja közel megháromszorozódott, a külföldi működő tőke majdnem megtízszereződött. Egészen 2001-ig a nemzetközi működőtőke-áramlás dinamikája csaknem töretlen volt (1989 és 1991 között regisztráltak stagnálást) (Barta 2000). 2000-ben világ szinten a nemzetközi működőtőke-beruházások rekordot értek el, a következő évben viszont jelentősen, 51%-kal csökkentek (Kalotay 2003).

A különböző előrejelzések ezt általában nem tartják tartós tendenciának, csupán abban térnek el, hogy hány évre becsülik a KMT kihelyezések újbóli felfutásának kezdeti időpontját: az optimista becslések (UNCTAD, EBRD) már a következő évben javulást várnak, más szakértők szerint 1–3 éven át tartó pangás is elképzelhető e téren. Mindazonáltal nemigen vitatható az az érv *a közeljövőben várható fellendülésre, hogy a közvetlen működőtőke-beruházás indítéka, amely a „termelés átszervezésére, fragmentálására és földrajzi áthelyezésére készíti a vállalatokat, nemhogy lemenő ágban, hanem erősödőben van.”* (Kalotay 2003, 38)

A KMT kihelyezés összehúzódása legkedvezőtlenebbül a fejlett világot érinti (legnagyobb mértékben az USA piacát), viszont még ebben a pangó időszakban is növekedett Kína működőtőke-importja, és nem romlottak Kelet-és Közép-Európa pozíciói. Ugyanakkor 2002-ben majd kétszer annyi külföldi tőke érkezett Kínába, mint a közép- és kelet-európai országokba összesen. Vagyis jelenleg Kína vált térségünk legnagyobb versenytársává. A Magyarországra vonatkozó tervek évente 2–2,5 milliárd USD külföldi működő tőke beáramlását vetítik előre, ami az elmúlt évekhez képest kismértékű növekedést jelent. Az optimista várakozást egyelőre megcáfolják a jelenlegi folyamatok: „...a működő tőke nem befelé, hanem kifelé áramlik, a deficitet a növekvő külföldi adósság finanszírozza ... Ami a tőkeáramlást illeti, az első negyedévben 82 millió euró hiány jött össze, míg tavaly 335 millió több-let ... A helyzet mindenképpen aggodalomra ad okot...” (Népszabadság 2003, 19).

Növekszik a verseny a fogadó országok között

A KMT vonzásának semmivel sem pótolható jelentősége van mind a fejlett, mind a fejlődő országok gazdasági fejlődése számára. A tőkeszegény országok a külföldi működő tőkével tudják felgyorsítani fejlődésüket, tehát a KMT-import vezet leggyorsabban a jólét érezhető javulásához. A KMT nemcsak jelentős pótlólagos tőkét jelent a beruházásokban, hanem lendületesebb technológiai fejlődést, növekvő részvételt a nemzetközi piacokon, a korszerű oktatás és képzés előmozdítását, a foglalkoztatás bővülését, valamint a figyelem felkeltését a környezeti problémák iránt.

Nem meglepő tehát, hogy növekszik a verseny a KMT iránt a világban, közel sem csak azért, mert jelenleg kevesebb működő tőkén kell „osztzkodni”, hanem azért is, mert egyre több ország teljesíti azokat a feltételeket – teremti meg a politikai, gazdasági és jogi stabilitást, építi ki az intézményrendszert és az infrastrukturális hátteret –, amelyek a KMT fogadáshoz alapvetően szükségesek.

Hosszú ideig az volt a feltételezés, hogy az az ország igazán versenyképes a KMT vonzásában, amelynek makrogazdasági mutatói (a GDP nagysága és növekedése) kedvezőek, az üzleti környezet stabil és jól kiépített, viszont a harmadik tényező csoportot, a beruházás-ösztönző kormányzati gazdaságpolitikát csak másodlagos jelentőségűnek tekintették. A nemzetközi helyzet azonban nem ezt támasztja alá.

2. TÁBLÁZAT

A működőtőke-importra ható nemzeti szabályozórendszerek változása
(*The Change of the National Regulation Systems on Functioning Capital Import*)

Év	Országok száma*	Változtatások száma**	A KMT-import számára	
			kedvezőbb esetek***	kedvezőtlen esetek****
1991	35	82	80	2
1992	43	79	79	0
1993	57	102	101	1
1994	49	110	108	2
1995	64	112	106	6
1996	65	114	98	16
1997	76	151	135	16
1998	60	145	136	9
1999	63	140	131	9
2000	69	150	147	3
2001	71	208	194	14

Megjegyzés: * A beruházások szabályozásában változást végrehajtó országok száma,

** A szabályozórendszerben végrehajtott változtatások száma,

*** A KMT-import liberalizálása, a piaci működés erősítése, pénzügyi és fiskális ösztönzők;

**** A KMT-import ellenőrzés szigorítása, a pénzügyi és fiskális ösztönzők csökkentése.

Forrás: UNCTAD (2002) – idézi Kalotay 2003, 41. o.

A 2. táblázatból kitűnik, hogy egyre növekszik a KMT beruházások érdekében szabályozást végrehajtó országok száma, és inkább könnyítéseket vezetnek be, mint szigorításokat. Egy másik UNCTAD felmérés szerint 103 ország közül egy sem volt, amelyik ne ajánlott volna fel valamilyen fiskális ösztönzést, és 83 ország közül 59 nyújtott pénzügyi ösztönzést.

Ki kell emelni a transznacionális vállalatok (TNC) sajátos és meghatározó helyzetét a külföldi működőtőke-kihelyezésekben, illetve a fogadó országok gazdaságpolitikájában. A transznacionális vállalatok és a telephelyek közötti kapcsolatban a vállalatok igyekeznek maximális előnyöket kapni a fogadó országtól, illetve a településtől, ahol működnek, de kétségtelen, hogy a település is igyekszik a helyzetből a lehető legnagyobb hasznot húzni. A fogadó ország, fogadó település és a vállalat

közötti alkudozás többnyire aszimmetrikus, mivel a TNC viszonylag rugalmas szervezet, könnyedén mozgatja tevékenységét az országok és a települések között. Nemcsak a vállalatok keresik a működésre alkalmas újabb telephelyeket, hanem az országok és településeik is keresik a befektetőket. A relatíve korlátozott mennyiségű működőtőke-beruházásért folytatott erősödő verseny lehetővé teszi a TNC-k számára, hogy válogassanak az országok között, és hogy versenyeztessék a tőkefogadásra kész országokat. A kormányzatok nagy dilemma előtt állnak: ha nem vesznek részt a KMT-import ösztönzésben, nem jutnak külföldi beruházásokhoz. *Ezért alakult ki az a helyzet, hogy jelenleg valójában a fogadó országok kormányai a legnagyobb beruházók – a KMT vonzása érdekében (Dicken 2000).*

Romlik Magyarország tőke vonzó képessége a kelet-közép-európai országok között

A befektetett külföldi tőkemennyiséget tekintve Lengyelország emelkedik ki a hat ország közül, Magyarországra és Csehországra hasonló nagyságrendben került külföldi működő tőke. E három ország teszi ki a „hatok” közel 90%-át. (De Közép- és Kelet-Európa, Délkelet-Európa és a FÁK országainak összes külföldi tőkeállományában is e három ország részesedése közel 60%-nyi volt 2000-ben). Az ország nagyságával, népességszámával összehasonlított KMT viszont már Magyarország vezető szerepét igazolja. A külföldi működő tőke/ GDP aránya Magyarországon és Csehországban 42–44% volt, Észtországban több mint 53% (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

A KMT-állomány országok közötti megoszlása és relatív súlya az egyes országokban, 2000-ben

(The Distribution and the Relative Weight of the FDI Stock by Countries in 2000)

Ország	A működő tőke korrigált állománya (millió USD)	Megoszlása (%)	Egy főre jutó korrigált KMT- állomány (USD)	A KMT-befektetés a GDP arányá- ban, 2000-ben (%)
Csehország	22 545	24,0	2199,5	42,6
Észtország	2645	2,8	1836,6	53,2
Lengyelor- szág	33603	35,7	868,7	21,3
Magyaror- szág	27990	29,7	2799,0	43,4
Szlovákia	4504	4,8	832,5	24,2
Szlovénia	2809	3,0	1411,3	15,5
Összesen	94 096	100,0		

Forrás: Antalóczy–Sass 2002, 51. o.; U.N. UNCTAD –FDI Statistics Online³.

Az ezredfordulóig – követve a KMT mozgását évről-évre – kitűnik, hogy a kelet- és közép-európai országokban az elmúlt években növekedett a KMT beáramlása, a „csúcsev” 1999-ben, vagy 2000-ben volt. Kivéve Magyarországot, ahol 1995 jelen-

tette a kiugró évet, azóta jelentősen visszaesett a KMT-import (*1. ábra*). A KMT-beáramlás hullámlása mind a beruházó, mind a fogadó ország gazdasági dinamizmusának visszaesésével magyarázható, ezt a folyamatot erősítette a beruházó változó stratégiája és a fogadó országok nem megfelelő gazdaságpolitikai döntései. De vannak más okok is, amelyek az ugyanahhoz a térséghez tartozó, sok vonatkozásban hasonló országok – esetünkben a hat kelet- és közép-európai, ill. balti országok – KMT-beáramlását különbözőképpen befolyásolták.

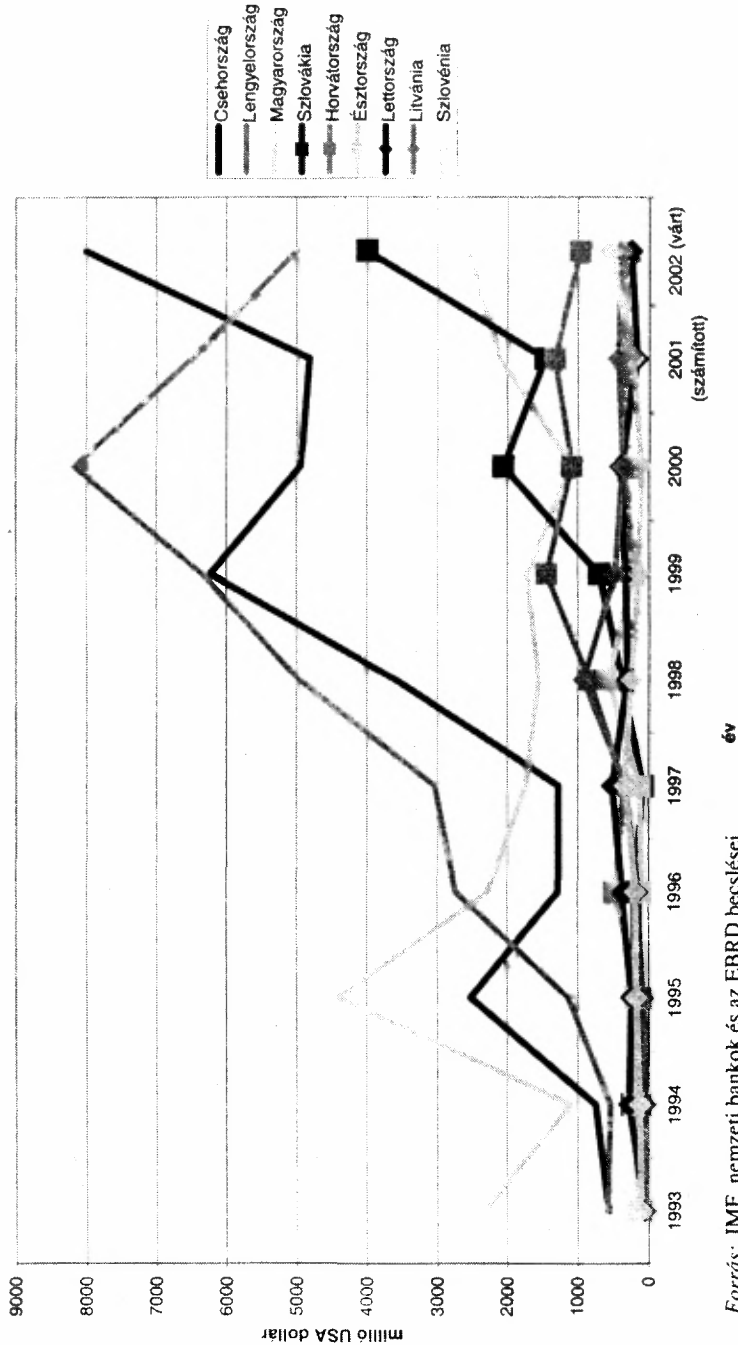
- Az egyik ilyen ok, hogy *ezek az országok a gazdasági átalakulás, átmenet különböző fokán állnak*. Magyarországon a privatizáció lényegében 1997-ben lezárult, a külföldi működőtőke-beáramlás 1995-ig kötődött elsősorban a privatizációhoz, azóta ennek szerepe jóformán megszűnt. (1996-ban még a KMT-beáramlás közel egyharmada kapcsolódott a privatizációhoz. Csehországban és Lengyelországban elhúzódott a privatizáció, és főleg a privatizáció megnyitása a külföldi befektetők számára, így Csehországban a KMT 15%-a kapcsolódott a privatizációhoz, Lengyelországban 2000-ben több mint 45%-a). Bizonyos, hogy a lengyel KMT-beáramlás elmúlt két évi visszaesésének oka főleg a privatizáció lecsengése volt.

Az új befektetések (zöldmezős és privatizációs) Csehországban, Lengyelországban és Szlovákiában a KMT 81–96%-át tették ki 2000-ben, míg Szlovéniában, Magyarországon és Észtországban csak 20–37–59%-át. Ennek megfelelően a pótlólagos beruházások⁴ adták a KMT egyre nagyobb hányadát. Magyarország, Szlovéniával és Észtországgal azokhoz az országokhoz tartozik, ahol a külföldi működőtőke-beruházások a második szakaszba érkeztek. Vagyis, ezekben az országokban már egy korábbi időszak jelentős beruházásainak kifutására, vagy éppen új szakasz beindítására került sor az elmúlt években. A pótlólagos beruházási arány megemelkedése így természetes folyamatként értékelhető, és optimizmusra ad okot, hiszen a külföldi vállalkozások túlnyomó részét nem zárták be, hanem további beruházásokkal újították meg.

- A politikai helyzetnek és az elért gazdasági fejlődésnek tulajdoníthatóan a közép- és kelet-európai országok gazdaságpolitikája is különböző. A külföldi tőke importjának egyes országok (mint Magyarország a kezdet kezdetén, később Lengyelország, jelenleg Csehország) elsőbbséget adtak, másutt korlátozták a tőkebeáramlást.

Összességében, Magyarország jelentősen veszített a külföldi működő tőkére gyakorolt vonzerejéből, elvesztette vezető pozícióját térségében. Legjelentősebb versenytársai, Csehország és Lengyelország nemcsak felzárkóztak, hanem le is hagyták Magyarországot. Ennek különböző okai vannak: a KMT-beáramlás különböző szakaszaiba jutott gazdaság lehetőségei eltérőek, de az is egyértelmű, hogy Magyarország e második szakaszban nem tudta megújítani korábban sikeres tőkevonzó politikáját. Sovány vigasz, hogy a lemaradás valójában talán csekélyebb a hivatalosan regisztráltnál. Az előrejelzések viszont a magyar (cseh és szlovák) működőtőke-import növekedésével (és Lengyelország korábbi dinamizmusának megtörésével) számolnak.

1. ÁBRA
Külföldi működőtőke-beruházás (nettó beáramlás)
(Foreign Direct Investment, Net Influx)

Forrás: IMF, nemzeti bankok és az EBRD becslései

Lezárult egy szakasz a KMT vonzásában Magyarországon, de nyílik-e új szakasz?

Magyarország veszített korábbi tőkevonzási dinamikájából, de nem csak a kedvezőtlen külső hatások miatt. A környező országokhoz képest Magyarország már nem tud előnyöket felmutatni (az üzleti környezet stabilitása, az EU-átlagnál gyorsabb ütemű növekedés, stb. a szomszédos országok gazdaságaira is jellemző már). Kimerültek vonzó belső tartalékaink – lezárult a privatizáció, elfogyott a képzett munkaerőforrás, a munkaerő már egyáltalán nem olcsó. Nem működik megfelelően az egykor korszerű beruházásösztönző-rendszer sem. A kérdés az, vajon hogyan lehet tovább lépni? Valóban beléphetünk-e egy – a KMT vonzását illetően – új fejlettségi szakaszba, vagy ezzel csak áltatjuk magunkat? Ehhez elsősorban a feldolgozóipari KMT-beruházásokat kellene-e ösztönözni (vagyis a korábbi egyszerű tevékenységekkel, összeszereléssel foglalkozó külföldi vállalatok számára kellene további vonzó körülményeket kínálni)?

Az elektronikai fejlődés lehetőségei Magyarországon

A nemzetközi működőtőke-befektetés három vezető ágazata (elektronika, járműgyártás és a kőolaj-kitermelés és -feldolgozás) közül az elektronika jelenleg válságban van. Ennek elsősorban az az oka, hogy a technikai-technológiai fejlődés sokkal gyorsabb ütemű volt, az újabb és újabb termékek sokkal gyorsabban kerültek piacra, mint a fogyasztói igények és vásárlói kapacitások növekedési üteme. Vagyis az új termékek kifejlesztésének horrorális költségeit nem lehet jelenleg belefoglalni a fogyasztói árakba. Kétségtelen, hogy a gazdasági recesszió is hozzájárult az ágazat visszaeséséhez. Előreláthatólag legalább két évre van szükség, hogy a talpon maradó nagyvállalatok újrarendezzék soraikat, és ismét prosperitásnak induljanak.

Magyarország KMT-importjában igen nagy súlyú és nagy dinamikájú az elektronika. A kapacitásfelesleggel küszködő ágazat gondjai máris megjelentek a magyar elektronikai ágazatban is, ahol a közép- és kelet-európai térség szerződéses elektronikai cégeinek 60%-a koncentrálódik. Az IBM bezárása volt az első jelentős sokk, amelyet más elektronikai cégek bezárása, létszám leépítése is követett. Jelenleg az elektronikai cégek csak a termelési költségek csökkentésével tudják megőrizni versenyképességüket, ebbe a túlélő stratégiába nem illeszkednek a jelentősen megemelkedett magyar munkabérek, és a forint korábban túlzottan magas árfolyama is kedvezőtlen hatást gyakorolt.

Mint említettük, a KMT-beáramlás első szakasza lezárulni látszik Magyarországon. A helyi erőforrások (elsősorban a relatíve olcsó munkaerőt) kiaknázó, illetve a piacot kereső új vállalkozások (tömegesen) már nem találják meg itt a számításait. Sőt, a magyar gazdaság elhagyása a már ide telepedett külföldi vállalatok számára az egyik menekülési stratégia. Az elektronika visszaesése, válsága azonban csak időleges, hiszen ez az ágazat adja a jövő információs társadalmának infra-

struktúráját. Magyarország ebben az ágazatban helyzeti előnyben van, jelentős kapacitásokkal rendelkezik, a termeléshez kapcsolódó további szolgáltatások, szoftver-fejlesztések számára kedvező lehetőségek nyílnak itt a jövőben is.

A járműipar fejlődésének kulcsa a magyar beszállítás kibővülése

A magyar példák bizonyítják, hogy lehet ösztönzést találni a külföldi befektető számára ahhoz, hogy magyar beszállítókat alkalmazzon, és hogy a magyar beszállítók – megfelelő támogatással és feltételek nyújtásával – alkalmasak legyenek a feladat ellátására (Suzuki példája) (Barta 2002). Viszont támogatás nélkül a tőkével, ipari tradíciókkal nem rendelkező magyar közép- és kisvállalkozások nem válnak beszállítókká (erre utalnak az Opel és az Audi példái). A külföldi nagyvállalatoknak – úgy tűnik – kényelmesebb Magyarországra telepíteni a külföldi beszállítókat, mint segíteni, felkészíteni a magyar vállalkozókat abban, hogy beszállítókká válhassanak.

Ahhoz, hogy a járműipar a magyar gazdaság húzóágazata legyen-maradjon, feltétlenül fel kell éleszteni a beszállítói programot. Ez nem a KKV támogatást jelenti általában, hanem célzottan, bizonyos ágazatokban a magyar tulajdonú vállalatok támogatását (elsősorban a vállalatok tőke ellátottságán kell javítani). A beszállítói programnak két célt kell szolgálnia: a külföldi működő tőke vonzását (dinamizáló hatás) és a hazai beszállítók számának növekedését (modernizációs hatás). A magyar vállalatoknak viszont növelniük kell a jövedelemtermelő képességet, az innovációs kapacitást, javítani dolgozók képzettségét és rugalmasságát, valamint új ismereteket szerezni a vállalatvezetéshez. Minden valószínűség szerint a közép- és nagyvállalati kör támogatása lehet a leghatékonyabb a beszállítói programban (Csáki 2000).

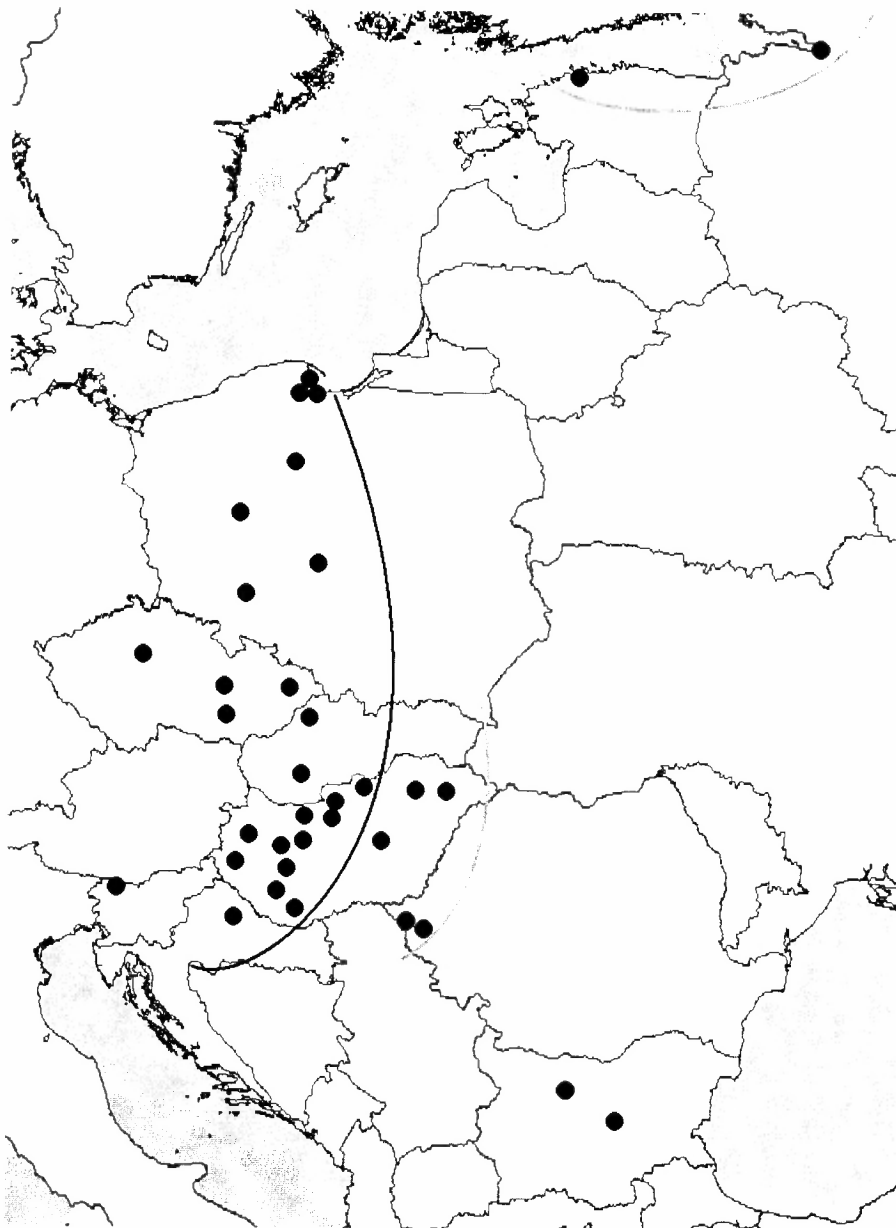
Nagy az esély, hogy a feldolgozóipar megőrzi jelentőségét a magyar gazdaságban

Bár jók a kilátásaink arra vonatkozólag, hogy a feldolgozóipar egyes ágai megőrizhetik korábbi pozícióikat, de különösen a közép- és kelet-európai térségben élesebb versenyre kell számítani már a közel jövőben.

Várhatóan megváltozik a külföldi beruházások profilja, tevékenységi területe is a magyar gazdaságban. Már nem várható az összeszerelésre épülő tömeges külföldi beruházás a feldolgozóiparban, mert nemcsak a már feltárt területeken (a budapesti agglomerációban és Észak-Dunántúlon), hanem az ország kevésbé fejlett területein sem elég olcsó a munkaerő ahhoz, hogy versenyképes legyen a tőlünk keletebbre lévő országokhoz képest, már nem is említve Délkelet-Ázsiát, főleg Kínát. (A Flextronics például ugyanazért a munkáért Ausztriában 15 dollárt, Magyarországon 2 dollárt, Ukrajnában 40 centet fizetett 2001-ben [U.N. UNCTAD 2002]). Egyébként is az a tapasztalat, hogy a transznacionális vállalatok elsősorban országokat választanak a letelepülésre, és csak másodsorban veszik számításba a regionális, települési, lokális előnyöket.

2. ÁBRA

*Szerződéses elektronikai gyártó cégek Közép- és Kelet-Európában, 2001-ben
(The Contracted Electronic Producer Companies in Central and Eastern Europe
in 2001)*

Forrás: Kalotay, 2003.

Ami Magyarországot illeti, a járműipar és az elektronika ágazataiban a számba jöhető beruházók többsége már jelen van, ők tehát már túl vannak a telephelyválasztáson. A magyarországi telephelyek beletartoznak abba az észak–déli összefüggő sávba, amellyel a nyugat-európai gazdasági tér kb. 500 kilométernyit bővült keleti irányban (2. ábra). Az új telephelyek választásában (főleg a beszállítói kapacitás kiépítése során) szemmel láthatóan érvényesül az agglomerálódás, klaszteresedés, amely az ország északnyugati részének súlyát fogja növelni a jövőben is.

Mint már említettük, van esély a feldolgozóiparhoz kapcsolódó szolgáltatások kiépülésére, a kutatás-fejlesztés bővítésére Magyarországon. Az utóbbi években több külföldi nagyvállalat Magyarországra helyezte K+F tevékenységét (GE, Nokia, Ericsson, Motorola, Compaq, Audi, Knorr-Bremse, Flextronics, IBM stb.), üzleti szolgáltató részlegeit (adatfeldolgozás, könyvelés, telefonos vevőszolgálat stb.), illetve regionális alközpontjait, szolgáltató centrumait (a Diageo Budapestre helyezte szolgáltató központját 2001-ben, de itt van a GE, a GM, a Lucky Goldstar stb. szolgáltató központja is). A külföldi működő tőkéhez kötődő szolgáltató funkciók fejlesztése is erősen függ a hazai gazdaságpolitika ösztönzésétől.

A K+F, az üzleti szolgáltató központok, regionális alközpontok számára megfelelő telephely leginkább a nagyvárosi környezetben kínálkozik. Az említett tendenciák várhatóan a budapesti agglomerációnak és a régió központoknak kedvez a jövőben.

Az Európai Unió bővülésének várható hatása a KMT vonzására és a kevésbé fejlett területek fogadóképességének erősödésére

Az EU csatlakozás várható hatása a befektetőkre

Magyarország, a magyar gazdaság – a csatlakozást jóval megelőzően – már teljes mértékben az EU gazdasági erőterébe tartozott. A külföldi működőtőke-állomány 80%-a az EU tagországokból származik, elsősorban Németországból, Hollandiából és Ausztriából (az említett 80%-ból 61%-ot e három ország tesz ki) (4. táblázat).

4. TÁBLÁZAT

A külföldi tőkeállomány megoszlása a befektető országok szerint (%)
(The Distribution of Foreign Capital by Investor Countries, %)

Országok	1998	2000
Németország	27,4	25,8
Hollandia	15,9	22,5
Ausztria	12,1	12,2
UK	6,4	1,1
Franciaország	6,0	6,5
Belgium, Luxemburg	3,8	5,3
Olaszország	3,0	2,7
EU	76,8	80,3
Svájc	3,1	2,1
USA	12,0	8,2
Japán	1,8	2,1
Összesen	93,7	92,7

Forrás: U.N. UNCTAD WID 2002.

Figyelemre méltó, hogy a kontinentális Európában minél inkább haladunk az EU peremvidékei felé, annál kevésbé jelentősek a Magyarországra érkező beruházásai is (a három észak-európai ország részesedése összesen 3%, a négy dél-európaié 3,2% a KMT állományból). Csak remélhető, hogy EU tagságunk ösztönző hatással lesz ezen országok tőkebefektetéseire is.

Magyarországnak az EU-val való erős gazdasági kapcsolatára utal az a tény is, hogy az itt működő külföldi érdekeltségű vállalatok exportjának 77%-a irányul az EU-ba, és az import 58%-a származik onnan.

Az EU csatlakozásnak remélhetően elsősorban *előnyei* fognak jelentkezni:

- A nagyobb belső piacnak köszönhetően várható, hogy az elsődlegesen az EU piacon belül tevékenykedő cégek a vállalati hálózatokat át fogják szervezni. Ez egyrészt jelentheti új vállalati regionális irányító és logisztikai központok létrehozását, vagy a már meglévők áthelyezését a közép- és kelet-európai térségbe. Másrészt új termelőegységek létrehozását is jelentheti, vagy a már működők áthelyezését. Az EU piacon belüli termelés átrendeződése indokolható azzal is, hogy az új tagállamok esetében a termelés költségelőnye még legalább 5–10 évig fennmarad, így elképzelhető, hogy azok a cégek, amelyek nem akarnak az Európai Unió területéről kilépni, az új tagállamokba helyezik át termelésüket.
- Remélhetően megnőnek majd a vállalatok egymás közötti befektetési is, és elképzelhető, hogy az EU-n belül működő vállalatok közös, integrált termelő és szolgáltató bázisokat hoznak létre az újonnan felvett országokban.
- Az EU térségen kívül – a közép- és kelet-európai országok számára – három befektető állam – az USA, Svájc és Japán – szerepe a meghatározó. Remélhetően e három ország befektetési is növekedni fognak Magyarország EU csatlakozásával. Az amerikai vállalatok a Közép- és Kelet-Európában lévő leányvállalataikat általában valamelyik EU-ban lévő regionális székhelyről irányítják. Így a további amerikai befektetésekre a nagyobb európai piac pozitív hatással lesz. A japán beruházások már eredetileg is azért érkeztek e térségbe, hogy megnöveljék a japán cégek eladási lehetőségeit az EU piacon.
- Az olasz befektetők a technológiai fejlődést, az osztrákok a környezetvédelem iránt élénkülő érdeklődést, az izraeliek a vámkezelés várható előnyeit, a japánok a vámok eltörlését, az amerikaiak a közép méretű vállalataik számára nyíló lehetőségeket hangsúlyozták, mint várható előnyöket, amelyek a magyar partner EU tagságával nyílik meg számukra (Farkas 2003).

Bizonyára lesznek – főleg rövid távon jelentkező – *hátrányai* is az EU-ba való lépésünknek.

- Az EU-tagságnak lesz költségnövelő hatása, várhatóan a munkabérek emelkedése lesz elsősorban az, amely a közép- és kelet-európai országok, köztük Magyarország versenyképességét csökkenteni fogja az EU-n kívüli országokkal szemben.

- A KMT-befektetések várható növekedése tovább fogja élezni a versenyt az újonnan felvett országok körében. Az EU jelentős kibővülése a transznacionális vállalatok közép- és kelet-európai üzletpolitikájában a nagytérégi regionális szemlélet megerősödését eredményezheti. Az USA-ból vagy Japánból nézve a csatlakozásra váró országok között a különbségek rendkívül csekélyek, így a közeljövő a közép- és kelet-európai országok külföldi befektetőkért folytatott versenyének további erősödését eredményezheti.
- Ha Máltától és Ciprustól eltekintünk, akkor a nyolc közép- és kelet-európai ország versenyhelyzete a külföldi befektetések terén a következő: a három balti állam valószínűleg külön térséget fog alkotni a külföldi befektetéseknél, és így nem valószínű, hogy a visegrádi országok konkurensei lesznek. Szlovénia csak részben versenytárs, hiszen a fő befektetője Németország mellett Olaszország. A négy visegrádi ország versenyhelyzete – a közel azonos „kontinentális” EU-befektetők miatt – viszont a jövőben nőni fog egymással szemben. 2001-ben a közép- és kelet-európai térségbe érkező külföldi befektetéseknek 65%-a került a négy országba, és mindössze 6%-a a balti országokba, ill. Szlovéniába.
- Igen nagy kihívás, hogy az EU tagjává váló Magyarországon a KMT-importot csak uniós piac-konform ösztönzőkkel lehet segíteni. A társasági nyereségadó-mentesség, különböző adókedvezmények nyújtása, közvetlen állami támogatások nem illeszkednek az EU egységes belső piaci szabályozó rendszeréhez. A magyar beruházás-ösztönzés átalakítására van tehát szükség, elsősorban a magyar támogatási rendszer kulcsfontosságú elemét – a nagyberuházói adókedvezményt – kell más ösztönzőkkel kiváltani.

Magyarország EU csatlakozása – minden reményünk szerint – a külföldi működőtőke-befektetések növekedését fogja eredményezni. Magyarország is tagja lesz a világ egyik legnagyobb integrációs erőterének és így egyik legnagyobb piacának. Ez már önmagában is stabilizáló hatású lesz a magyar gazdaság számára. De – mint ahogy ezt többször hangsúlyoztuk –, az új helyzethez való alkalmazkodáshoz, az új helyzet lehetőségeinek kiaknázásához új gazdaságpolitikára van szükség.

A területfejlesztés új, növekedő forrásai az EU csatlakozás után

Jelen esetben azt vizsgáljuk, hogy az EU csatlakozással felértékelődő, illetve bővülő forrásokkal rendelkező területfejlesztés hozzájárul-e a külföldi működő tőke területi szétterjedéséhez, ahhoz, hogy e jelentős beruházási forrás nagyobb mértékben jusson el a gazdaságilag elmaradottabb régiókba?

A magyar területfejlesztés különböző programjaiban, terveiben a hangsúly a munkahely-teremtésen, a humán erőforrás fejlesztésén és a termelő infrastruktúra támogatásán van. A térségek közötti elosztási elv szerint valamennyi régió egyforma fontosságú, melynek célja a térbeli kiegyenlítődés segítése (Illés 2002).

Három megjegyzést fűzünk ehhez röviden:

- A területfejlesztésre felhasználható eszközök, s azon belül különösen a közvetlen területfejlesztési célú források alapvetően elégtelennek bizonyultak eddig a gyors ütemben kialakuló területi egyenlőtlenségek kezelésére. A területfejlesztési források felhasználásának térbeli megoszlása ugyan jelezte, hogy a cél a területi különbségek mérséklése volt, ám a megmozgatott összes eszköz (beleértve a több csatornás finanszírozásban megmozduló addicionális forrásokat is) volumene oly kevésnek bizonyult, hogy a hatás alig volt észrevehető. A GDP-hez mérten a területfejlesztésre fordított források együttes aránya évente 1,4–2,0% között mozgott, de e forrásokon belül a közvetlen területfejlesztési célú kiadások a teljes GDP 1,6–2,2 ezrelékét tették csak ki. (Kengyel Ákos, valamint Bocsor Márk és szerzőtársai véleménye szerint – az EU mediterrán országainak gyakorlatát véve alapul – a GDP 8–12%-át kellene területfejlesztésre fordítani, ahhoz, hogy a területi felzárkózás folyamata elindulhasson. [Kengyel 1999; Bocsor–Kengyel–Szűcs 2000]).
- A területfejlesztésre fordított források nagyobb hányada nem közvetlenül a helyi gazdaság versenyképességének javítására fordítódott, hanem elsősorban a települési-térégi lakossági infrastrukturális hiányosságok pótlására. Így minimális forrás maradt a versenyképes vállalatok támogatására, új termelő kapacitások létrehozására. Ezen a kormányzati kiemelt programok sem segítettek (pl. az ipari park-fejlesztés), mivel egy-egy létesítmény felépítésére, intézmény megszervezésére jutó beruházáshoz képest csak jelképes központi hozzájárulásra futotta. Azokban a megyékben, ahol az infrastrukturális ellátás magasabb színvonalú volt, a gazdaságfejlesztési célokra a beruházások nagyobb hányadát fordíthatták. Ez a tény is hozzájárult a KMT-állomány területi különbségeinek fennmaradásához.
- Miután a területfejlesztés hosszú távú problémája a fejlesztésre fordítható pénzeszközök szűkössége, nyilvánvaló, hogy ennek nagy részét csak külföldi forrásból lehet megszerezni. Az EU csatlakozás így lökést adhat a területfejlesztésnek, elsősorban az e célra fordítható források várhatóan jelentős növekedésére számítva. Ahhoz azonban, hogy az EU források a magyar térségekben fogadhatók legyenek, 2006 után a régióknak elő kell teremteniük a Strukturális Alapokból érkező támogatás helyi önrészét. Az EU tagállamok sikeres kitörési példái (Írország, Portugália, Spanyolország) azt erősítik, hogy egyrészt a felkészült tagállamok eleget tudnak tenni az EU szabta feltételeknek, másrészt, hogy e forrásokkal jelentős területfejlesztési célok érhetők el.

Beruházás-ösztönző gazdaságpolitika az ország lassabban fejlődő térségeinek fejlesztésében

A beruházás-ösztönző politika megújításának szükségessége a figyelem középpontjába került. Magyarország erős tökevonzó képessége részint éppen a jól működő beruházás-ösztönző politikának volt köszönhető az 1990-es évek elején-közepén. A helyzet azonban jelentősen megváltozott, Magyarország számára kedvezőtlenebbé vált (erről részletesen írtunk az előző fejezetekben). A közelgő EU csatlakozás következtében különösen sürgető feladattá vált a beruházás-ösztönző politika megváltoztatása, új eszközök, módszerek, fejlesztési célok bevezetése.

A beruházás-ösztönzés formái

A külföldi működő tőkét fogadó országok a beruházás-ösztönzés különböző, egyre szofisztikáltabb formáit vezetik be a gyakorlatba. Jelenleg a beruházás-ösztönzés három generációja különböztethető meg:

- Az *első generációhoz* a gazdasági liberalizáció és a KMT fogadásához szükséges alapfeltételek megteremtése kapcsolódik;
- a beruházás-ösztönzés *második generációjában* a beruházás-ösztönző ügynökségek felállítása és megerősítése valósul meg (ezek az ügynökségek költségvetési támogatást is kapnak a befektetőknek felajánlott szolgáltatásaikhoz, kedvezmények nyújtásához);
- a *harmadik generáció* az ún. célzott beruházás-ösztönzés. „A célzottság nem feltétlenül csak egyedi vállalatnak szólhat, hanem egyre inkább, a nemzetközi tendenciákat követve, adott vállalati funkcióknak, adott földrajzi (integrációs) környezetre építő cégeknek, meglévő befektetők beszállítóinak vagy akár maguknak a meglévő befektetőknek is ... A sikeres ösztönzésnek tükröznie kell a beruházási lehetőségek kínálati oldalán meglévő adottságokat; ez utóbbi erős állami szerepvállalást vagy támogatást kíván”. (Kalotay 2003, 42)

Magyarország a beruházás ösztönzés első két generációját alkalmazza, a harmadik generációs megoldások még nem jelentek meg az eszköztárban.

Smart Hungary

A beruházás-ösztönzés átfogó programját tartalmazza a „SMART HUNGARY” Középtávú beruházás-ösztönzési koncepció (2002. október). E program célja az EU kompatibilis támogatási rendszer kialakítása, a magyar versenyképesség növelése a külföldi vállalatok vonzásával, a feldolgozóipari tevékenység növelése mellett a szolgáltató funkciók erősítése, a beszállítói hálózat kiépítése, a területi különbségek csökkentése az elmaradott térségek tökevonzó képességének növelésével, valamint a K+F és az innovációs képességek jobb kihasználása. Eszközei: a társfinanszírozási lehetőségek kidolgozása, a közvetlen támogatási elemek bevezetése, az adójelle-

gű támogatások, közvetett támogatások, beruházás-ösztönző csomagok összeállítása, a kapcsolat tartása a nagybefektetőkkel, a beruházói közérzet javítása, stb. A programot az EU csatlakozás előtt kívánja bevezetni a Kormányzat.

A program tehát összefogva tartalmazza a külföldi működőtőke-vonzás erősítését, a feldolgozóipari tevékenység növelését, valamint az elmaradott térségek tökevonzási képességének fokozását. A kérdés csupán az, hogy elég hatékonyak-e az említett eszközök? (Pótolják-e az új fejlesztési adókedvezmények a megszűnő nagyberuházói adókedvezményt? Az adómentes fejlesztési tartalék-képzés előmozdítja-e a beruházásokat? Elegendő adócsökkentést jelent-e a tételes egészségügyi hozzájárulás fokozatos mérséklése? A vámszabadterületek megszűnését pótolja-e az EU-n kívüli országok számára kibővülő EU piac? S a kérdések még hosszan folytathatók volnának.) A régiók felzárkóztatását célzó telephely választási és fejlesztési program, infrastruktúra-fejlesztési támogatás, informatikai fejlesztés, környezetvédelmi beruházás, európai regionális vállalati központok kialakításának, a vállalati K+F támogatása – állami és EU-s pénzeszközökkel – mind fontos célokat szolgál, eredményességük attól függ, hogy az e célok érdekében felhasználható források átlépik-e azt a küszöbértéket, amely e beruházásokat hatékonyá, sikeressé teszi.

Hozzá kell tenni, hogy a külföldi befektetők körében bemutatott program, a SMART HUNGARY, nem váltott ki egységes elismerést, nem találták elég átütőnek a kialakult helyzet lényeges javításához. Ahhoz bizonyára kevés, hogy Magyarországot a környezetéhez, versenytársaihoz képest megkülönböztetetten előnyössé tegye a külföldi befektetések számára.

Meg kell említenünk, hogy a frissen elkészült Nemzeti Fejlesztési Terv, amely az EU-hoz csatlakozó Magyarország átfogó gazdaságfejlesztési terve, egyáltalán nincs összhangban a SMART HUNGARY koncepciójával. A Nemzeti Fejlesztési Terv a helyzetelemzésében még bemutatja azt a táblázatot, amely szerint a magyar beruházás egyre növekvő hányada, jelenleg több mint 70%-a külföldi forrásból származik. Ugyanakkor a Terv készítői nem vonják le ebből a döbbenetes tényből azt a következtetést, hogy az NFT felépítésében a külföldi működő tőkének központi szerepet kell játszania, és a célkitűzéseket többnyire a külföldi működő tőke viszonylatában kell megfogalmazni. Rá kell arra ébredni, hogy Magyarországnak nincs választási lehetősége a téren, hogy milyen forrásokból modernizálja a gazdaságát, és ezen keresztül az országot.

Konklúzió

Arra kerestük a választ, vajon van-e remény arra, hogy a külföldi működő tőke erőteljes területi koncentrációja oldódhat a közeljövőben, van-e esély arra, hogy az ország más területei is vonzóak legyenek a külföldi beruházók számára?

Sajnos, erre egyelőre kevés lehetőséget látunk.

Ezt a sommás választ több okkal magyarázzuk:

- A transznacionális vállalatok már nem Magyarországot preferálják az alacsony szintű, összeszerelő tevékenységek végzésére. Az olcsó munkabérre alapozó, feldolgozóiparra koncentráló külföldi működőtőke-befektetések kora véget ért Magyarországon. Mivel a befektetők elsősorban országot választanak (vagyis a magyar nemzetgazdaságot értékelik elsődlegesen a telephely választásakor), így a kevésbé fejlett területein (ahol még bőséges a munkaerő-kínálat) sem várható olcsó munkabérű összeszerelő tevékenység telepítése.
- A járműipar és az elektronika már választott telephelyeket, a jövőben e két ágazat földrajzi agglomerálódására, klaszterizálódására lehet számítani, amely az országnak csupán az északnyugati és a központi térségeit fogja tovább erősíteni.
- A külföldi működőtőke-beruházás második (minőségi) szakaszba lépése egyáltalán nem automatikus, de ha szerencsés esetben Magyarország e téren is vonzóbbá válik, akkor ez területileg főleg a nagyvárosainkat (Budapestet és a régió központokat) és a már kiépült kapacitásokat preferálja (Beluszky 2000; Lengyel–Rechnitzer 2000).
Magyarország versenyképességének meghatározó tényezője az lehetne a jövőben, ha a közép- és kelet-európai térség stratégiai földrajzi helyévé válhatna, s továbbra is Budapest lenne a régió legsikeresebb üzleti központja. „...Magyarországnak is meg kell találnia a helyét, szerepét az Unióban, be kell bizonyítania, hogy a közösség is nyer a csatlakozással. Így például Közép- és Kelet-Európa egyik logisztikai központjává válhatna, egyfajta fordítóköronggá Ázsia – a robbanásszerűen fejlődő Kína, valamint a mindinkább magához térő Oroszország – és Európa között.” (Figyelő 2002, 13)
- A külföldi működő tőke iránti fogadókészség nem egységes Magyarország különböző térségeiben. Nem mindenki ismeri fel (főleg ott nem, ahol éppen hiányzik) a külföldi működő tőke meghatározó jelentőségét, azt, hogy nincs választási lehetőség a beruházási források megválasztásában. A helyi erők (önkormányzati és helyi gazdasági szereplők a Miskolcon, Békéscsabán és Szegeden végzett esettanulmányainkban is ezt igazolták) kevésbé vannak tudatában e tényeknek, nincsenek tájékozva a valóságos nagyságrendekről, lehetőségekről, és bizonyos gyanakvó szemlélet is megfogalmazódik az olyan gazdaságpolitikával szemben, amely a külföldi működő tőke szerepét hangsúlyozza. A kormányzati gazdaságpolitika jobban átérzi a külföldi működő tőke jelentőségét a magyar gazdaság modernizálásában, de a beruházás-ösztönzést jó irányokból megcélzó SMART HUNGARY program nem elég átütő, nem kínál elég vonzó feltételeket, lehetőségeket. És még kevésbé meggyőző a Nemzeti Fejlesztési Terv, amely jóformán figyelmen kívül hagyja a külföldi működő tőke fontosságát.
- A felsorolt érvekkel szemben ható, de nem eléggé markáns tendencia várható az EU csatlakozás révén. A magyar régiók fogadóképességét javítani fogják az EU csatlakozással megnyíló új lehetőségek, a bővülő források segíteni fogják a gazdaságilag elmaradott, hátrányos helyzetű területek felzárkóztatását, a különböző beruházások számára szükséges feltételek megteremtésében.

Jegyzetek

- ¹ A külföldi működő tőke három részből tevődik össze: a tulajdonosi részesedésből, a vállalatban belül nyújtott kölcsönökből, valamint az újrainvestált profitból. A KMT beruházás eltérése leginkább abból adódik, hogy a három komponens mindegyikét, vagy csak egy-egy elemét veszik figyelembe. Például, a KSH az újrainvestált profitot nem kalkulálja a KMT befektetések értékébe.
- ² „Lehet-e az ipar a lassan fejlődő, vagy hátrányos helyzetű térségek fejlődésének motorja a jövőben Magyarországon?” c. kutatás az FVM megbízására 2003 májusában készült el az MTA RKK-ban. Munkatársak voltak: Dr. Bernek Ágnes (ELTE), Dr. Kosziczky György (Miskolci Egyetem), Dr. Nagy Erika és Dr. Nagy Gábor (MTA RKK), valamint Lőcsei Hajnalka (ELTE), témavezető: Dr. Barta Györgyi (MTA RKK).
- ³ www.unctad.org
- ⁴ A már működő vállalkozások fejlesztéséhez felhasznált beruházások.

Irodalom

- Antalóczy K.–Sass M. (2002) Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke-beáramlásban – statisztikai elemzés. – *Külgazdaság*. Július–augusztus. 33–53. o.
- Barta Gy. (2000) A külföldi működő tőke szerepe a magyar ipar duális struktúrájának és regionális differenciálódásának kialakulásában. – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 265–282. o.
- Barta Gy. (2002) *A magyar ipar területi folyamatai, 1945–2000*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Barta Gy. (témavezető) (2003) *Lehet-e az ipar a lassan fejlődő vagy a hátrányos helyzetű térségek fejlődésének motorja a jövőben Magyarországon?* MTA RKK, Budapest.
- Beluszky P. (témavezető) (2000) *A magyarországi városok versenyképessége*. Az FVM megbízásából készült tanulmány. MTA RKK Budapest.
- Bernek Á. (2000) A globális világ „új gazdaságföldrajza”. – *Tér és Társadalom*. 4. 87–107. o.
- B.M. interjúja Antalóczy Katalinnal a Népszabadságban. (2003) – *Népszabadság*. Május 15. 19. o.
- Bocsor M.–Kengyel Á.–Szűcs A. (2000) A területfejlesztési politika új irányai az Európai Unióban. – *Közgazdasági Szemle*. 11. 932–948. o.
- Csáki Gy. (szerk.) (2000) *Befektetésösztönzés és működő tőkebevonás: Magyar lehetőségek az Európai Unió csatlakozás előkészítésének időszakában*. GKI Gazdaságkutató Rt., Budapest.
- Dicken, P. (2000) Places and Flows: Situating International Investment. – Clark, G.L.–Feldman, M.P.–Gertler, M.S. (eds.) *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford University Press, Oxford. 275–292. o.
- Farkas J.Gy. (2003) A csatlakozás vonzza a külföldi tőkét. – *Népszabadság*. Január 27.
- Illés I. (2002) A területfejlesztés pénzügyi eszközei az Európai Unióban és Magyarországon. – *Közgazdasági Szemle*. Július–augusztus. 677–698. o.
- Interjú Széles Gáborral. (2002) – *Figyelő*. Szeptember 26.–október 2. 13. o.
- Kalotay K. (2003) Működőtőke – válságban? – *Közgazdasági Szemle*. Január. 35–55. o.
- Kengyel Á. (1999) Az Európai Unió regionális politikája 2000 és 2006 között. – *Külgazdaság*. 10. 60–78. o.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2000) A városok versenyképességéről. – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. 130–152. o.
- Nemzeti Fejlesztési Terv. (2003) MEH, Budapest.
- Pitti Z. (2001) A külföldi tőke szerepe a hazai gazdaság új növekedési pályára állításában. – *Európai Tükör*. 4. 25–40. o.
- „Smart Hungary” Középtávú Beruházásösztönző Konceptió. (2002) Gazdasági Minisztérium, Budapest.
- U.N. UNCTAD (2002) *World Investment Report 2002*. Transnational Corporations and Export Competitiveness. New York.
- U.N. UNCTAD WID (2002) *Country Profile: Hungary*. New York.